

(NE)UTEMELJENOST TERMINOLOŠKE INTERVENCIJE PRI TERMINU ZRAKOPLOV

UN-/JUSTIFIED TERMINOLOGICAL INTERVENTION IN THE USE OF SLOVENE EQUIVALENTS FOR THE TERM AIRCRAFT

Povzetek Za angleški termin *aircraft* obstaja več terminov v slovenščini (*zrakoplov*, *letalnik*, *zračno plovilo*, *zračno vozilo*), vsak bi zaradi svojih terminoloških lastnosti lahko bil ustrezna izbira, vendar presoja o najustreznejšem ni preprosta. Ker se je *aircraft* v Natovem glosarju terminov in definicij AAP-06 (velja za različico iz leta 2018) ponovil kar 510-krat, je nujen dogovor o najprimernejšem izrazu.

Ugotovili smo, da bi o dosedanji rabi izraza *zrakoplov* bilo dobro na novo premisliti, preučiti nova stališča in nenehne spremembe v jeziku ter jih tudi upoštevati pri doseganju terminološkega dogovora.

Ključne besede *Terminologija, zrakoplov, terminološka intervencija.*

Abstract The English term *aircraft* has several Slovene equivalents (*zrakoplov*, *letalnik*, *zračno plovilo*, *zračno vozilo*), each of them could be a suitable choice due to its terminological features. Nevertheless, determining the most suited one is by no means simple. As the term *aircraft* has 510 occurrences in the NATO Glossary of Terms and definitions – AAP-06, Edition 2018, reaching an agreement on the most apt term is crucial.

It has been found that the current use of the term *zrakoplov* (*aircraft*) should be re-evaluated, taking into consideration new perspectives and ever-present changes in language whilst trying to reach a terminological agreement.

Key words *Terminology, aircraft, terminological intervention.*

Uvod »Letalni stroji prihodnosti bodo gotovo čisto drugačni in sedanjim niti toliko podobni, kako so sedanji bencinmotorji podobni prvem parnemu stroju. Kaka razlika! Pomisliti je treba, da je minilo le nekaj let od onega časa, ko je letal prvi človek v aeroplanu.« (Zupančič, 1911, str. 72).

V zgornjem zapisu z začetka 19. stoletja je ubesedeno mišljenje Zupančiča o napredku in viziji razvoja letalstva, ki ga lahko preberemo v sklepu knjižice Črtice o *zrakoplovstvu in aviatiki iz 1911*. To poljudno zgodovinsko delo je po mnenju avtorjev biografskega zapisa o Zupančiču »tehten prispevek k slov. terminologiji« (Gspan - Prašelj in Sitar, 2013).¹ Tehnološki napredek 21. stoletja je presunljiv že za nas, kaj šele za človeka, ki je živel, ko se je letalstvo začelo šele dobro razvijati. Zupančič je namreč iz obdobja, ko še ni bilo najbolj jasno, ali se bo morda res kdaj dokončno razvila vrsta letalnega stroja z revolucionarno lastnostjo dviganja »z mesta kvišku«, takrat ko bili helikopterji »samo še za otročje igrače« (Zupančič, 1911, str. 70). Tudi brez jezikoslovne izobrazbe se je zavedal, da nove iznajdbe povzročijo nastanek novih pojmov in izrazov; omenja besede *propler*, *motor*, *aeronaut*, *aviatik*, *bi-* in *monoplan*. Bralcu pojasni, da je namen njegovega dela razložiti pomene izrazov, da bi se ljudje mogli »nekoliko spoznati v tej obilici novih pojmov« (Zupančič, 1911, str. 3).

Sodobni jezikoljubi in jezikoslovci se lahko precej poistovetimo z Zupančičevo željo po definiranju strokovnih besed in poimenovanju novih (tehničnih) stvarnosti. Tudi mi se pogosto spoprijemamo z novostmi, ki povzročajo vrzeli v slovenskem besedišču, in s spremembami v zaznamovanosti ter pomenih besed, za katere je še nedavno veljala splošna uveljavljenost. Pri tem čutimo dolžnost, da posredujemo pravo rešitev, oprijemljivo in eno samo. Taka so tudi pričakovanja področnih strokovnjakov do skupine za terminološko svetovanje na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, saj jih »pogosto sprašujejo za nasvete v zvezi s terminologijo – večinoma bi radi izvedeli, kaj je »prav«, oziroma kateri termin je »pravilen« (Žagar Karer, 2009, str. 444). Tudi za jezikoslovce, zaposlene v Slovenski vojski, pričakovanja niso veliko drugačna; izzivi, s katerimi se srečujemo, prav tako ne.

Ta prispevek je nastal na podlagi razprav, posvetovanj in iskanja delnih sporazumov med stališči jezikovne stroke in vojaške stroke, ki so del rednega dela v Oddelku za prevajanje, tolmačenje in lektoriranje Šole za tuje jezike. Verjamemo, da so v primerljivih oddelkih in enotah razmere naših sodelavcev podobne, zato so izpostavljeni pojavi v jeziku predstavljeni predvsem z vidika prevajalcev, nekoliko tudi z lektorskih stališč.

¹ Jakob Zupančič (rojen 11. julija 1871 v Seli pri Šmarju, umrl 20. avgusta 1939 v Ljubljani) je bil matematik in fizik, učitelj, avtor učbeniškega gradiva in razgledan pedagog. Med njegovimi zanimanji je bilo tudi letalstvo, je avtor dveh del o zgodovini letalstva – *V zračnih višinah iz leta 1902* in poljudne znanstvene knjižice *Črtice o zrakoplovstvu in aviatiki iz 1911* (Gspan - Prašelj in Sitar, 2013). Ob tem dejstvu poudarjamo, da je v njih predstavil civilno letalstvo in da so njegove predstavitve spisane z vidika strokovnjaka fizika, ne praktika letalca. Njegov zvezek smo izbrali zaradi etimološke zanimivosti izrazja, ki se v njem pojavlja.

V razpravi podrobneje razlagamo problematiko terminov *letalnik*, *zrakoplov* in *zračno plovilo* ter njihovo razmerje do angleškega izraza *aircraft*. O tem, ali je izraz *zrakoplov* (*zračno plovilo*) povsem zamenljiv z izrazom *letalnik*, obstaja več nasprotujočih si mnenj. S pomočjo sinhrono-diahronih raziskav slovarskega pomena, zgodovine nastanka izbranega besedja in analize pogostnosti ter ugotavljanjem uresničenih terminoloških načel bomo poskušali ugotoviti, ali je terminološka intervencija za zamenjavo besede *zrakoplov* resnično utemeljena.

1 TEMELJNA TERMINOLOŠKA NAČELA

Iskanje slovenskega termina za angleški izraz *aircraft* je težavno, ker obstaja več mogočih izrazov in mnenja o ustreznosti posameznega izraza niso enotna. Terminološke variacije so pomenske ali pojmovne različice izvirnega termina (poimenovan kanonični termin), kot je naveden v terminološkem viru. Med kanoničnim terminom in njegovo različico obstaja koreferenčni odnos, torej se nanašata na isti pojem, ubeseditev pa je drugačna (prim. Trebar, 2014, str. 112–120). Naš kanonični termin je *zrakoplov*, njegovi terminološki variaciji sta *letalnik* in *zračno plovilo*.

Obstoj različic je nasprotje načela enoznačnosti, saj vzporedne ustreznice za isti pojem krhajo jasnost in enopomenskost v strokovnem izražanju. V strokovnem izražanju je nezaželeno, da ima en pojem več izrazov: »Terminov, ki označujejo isti pojem, v terminologiji ne obravnavamo kot sinonime. Ker vsak pojem označuje svojo miselno enoto, pomenska enakost ali sorodnost oziroma sinonimija na ravni terminov ne more obstajati. /.../ Realnost je seveda drugačna.« (Trebar, 2014, str. 109).

Merila za izbiro najustreznjšega termina so strokovnjaki Terminološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pregledno razčlenili in objavili v strokovni periodiki, zato smo si za svojo analizo izbrali njihovo metodologijo, in sicer postopek ugotavljanja terminoloških načel in upoštevanja rabe izrazja, kot ga je predstavila Žagar Karer.

Terminološka načela so orodje za doseganje terminološkega dogovora, katerega namen je odkriti možnost kompromisa med različnimi mnenji strokovnjakov in izbrati najustreznjši termin izmed predlaganih, in so izpeljana iz teoretičnih podlag o značilnostih terminov (Žagar Karer, 2018, str. 233). Avtorica poudarja, da so osnovni uporabniki strokovnega izrazja področni strokovnjaki in da ravno strokovnjaki navadno izrazijo željo po izdelavi slovarjev: »Strokovnjaki si praviloma želijo predvsem poenotenja terminologije, pri izdelavi terminološkega slovarja pa tesno sodelujejo s terminologi, tj. jezikoslovci, specializiranimi za področje terminologije.« (Žagar Karer, 2018, str. 239).

Odločitev, kateri izraz je najprimernejši za neki pojem, je tako skupna naloga področnih strokovnjakov in jezikoslovcev. Pomagajo si lahko s terminološkimi

načeli, če pa si ta nasprotujejo, se skupaj odločijo, katero načelo bo imelo prednost (Žagar Karer, 2018, str. 239).

Pri končni odločitvi so nam lahko zgled besede soavtorja *Vojaškega slovarja* Korošca, ki poudarja, da je snovanje slovarja kolektivno delo. Njegova izjava za *Delo* je zadevna za vse terminološko delo, s katerim se srečujemo v Šoli za tuje jezike, ne samo za izdelavo slovarjev, in jo zato tudi navajamo. V intervjuju omenja, da so sestavljavci včasih nesoglasni pri odločitvah in da so težave »z oblikami, v katere so na terenu ljudje zaljubljeni«, vendar poudarja pomen dogovora med strokovnjaki: »Slovarji so kolektivno delo. Včasih misliš, da imaš prav, pa moraš prespati ali pa te kolektiv takoj korigira in ti pove, da je možno še nekaj drugega. Pri slovarjih ni zadnje besede, je dogovor. /.../ Ampak nikoli nihče ni mislil, da bo tisto, kar on predlaga, obveljalo. To mora biti kolektivno delo.« (Kurlat, 2020).

Terminološke različice bomo obravnavali z naslednjimi terminološkimi načeli (gl. Trebar, 2014):

- načelo enoznačnosti: zahteva po enopomenskosti – posamezni pojem naj ima samo eno uveljavljeno poimenovanje, sopomenskosti se izogibamo (velja preskriptivni pristop: en izraz se določi kot prednostni, drugi se odsvetujejo);
- načelo ustaljenosti: izraz je sprejet in se uporablja, spremeni se lahko le, če so razlogi za spremembo utemeljeni;
- načelo jezikovne gospodarnosti: izraz naj ima le toliko sestavin, kolikor je glede na okoliščine nujno za enostavno izražanje;
- načelo jezikovnosistemske ustreznosti: skladnost s pravopisom, slovnico in glasoslovjem;
- zahteva po operativnosti termina v besedilu: prednost imajo enobesedni izrazi, pri večbesednih imajo prednost besedne zveze pridevnika s samostalnikom;
- odsotnost konotativnega (sooznačevalnega) pomena: izrazi naj bodo objektivni in brez konotativnih oznak;
- nefunkcionalnost stilistične razsežnosti terminov: izrazi naj ne bodo slogovno ali funkcijsko zaznamovani (Trebar, 2014, str. 109).

2 PREDSTAVITEV PROBLEMATIKE: RAZLOGI ZA ZAMENJAVO TERMINA ZRAKOPLOV

Da obstajajo polemike, smo se v Oddelku za prevajanje, tolmačenje in lektoriranje Šole za tuje jezike začeli zavedati ob prevajanju besedil, v katerih se pojavi angleški termin *aircraft*, in zlasti ob prenovi in pripravi gradiva za novi spletni slovar besedja s področja vojaškega delovanja ter zaščite in reševanja, MOTerm. Potreba po dokončni odločitvi je na tej točki nujna, ker vpliva ne samo na en izraz, temveč vsa gesla iz AAP-06, ki imajo v svojih razlagah besedo *aircraft* oziroma ga vsebuje že geslo. V opredelitvah izrazov se namreč izraz *aircraft* ponovi kar 510-krat. Rezultate smo našli v različici iz leta 2018, ki smo jo leta 2018 in 2019 uporabljali kot vir

besedja pri izdelavi MOTerma. Natov slovar AAP-06 se redno posodablja, zato bodo rezultati ob vsaki prenovi nekoliko drugačni. Da bi prevajalsko delo čim hitreje steklo, je nujen dogovor o najprimernejšem terminu.

Če se vprašanje ne reši, pomeni, da bo okoli petsto iztočnic čakalo na vnos in posledično ne bodo na voljo stroki. To bi imelo kvaren vpliv ne le na delo prevajalcev in vseh drugih jezikoslovcev, temveč tudi na razvoj slovenske vojaške periodike in vojaškostrokovno izobraževanje. Pisci strokovnih vojaških člankov in izobraževalci potrebujejo ustrezno slovensko izrazje, da jim pri širjenju svojega znanja ne bo treba uporabljati citatnega tujega izrazja. Ne pozabimo, da so jim na voljo sodobni viri v angleščini (AAP-06 in številni drugi glosarji v stanagih).

Predlog, da bi zamenjali termin *zrakoplov*, ni nov (glej razpravo o izrazu *letalnik*: Terminologišče, 2019). Nasprotujejo mu strokovnjaki s Fakultete za strojništvo, večje nasprotovanje ga je doletelo med nastajanjem *Slovenskega letalskega leksikona*, polemike pa je v javnosti obudil osnutek Zakona o letalstvu leta 2019.

Razlog za odklonilen odnos do besede *zrakoplov* izhaja iz treh pglavitnih predpostavk: 1) v zraku ne plujemo, temveč letimo; 2) izraz *zrakoplov* je zastarel; 3) *zrakoplov* je srbohrvatizem, *letalnik* domač izraz. V nadaljevanju bomo z diahrono-sinhronimi razčlembami poskušali preveriti, ali te predpostavke držijo.

2.1 Pluti, plavati ali leteti?

Na dvomljivo rabo besede *zrakoplov* je opozarjal tudi nekdanji terminolog v Slovenski vojski, ko je opazil izraz *letalnik* v naslovu prispevka ene izmed številkk revije *Slovenska vojska* leta 2014. Izraz ga je presenetil in čeprav se ni nedvoumno opredelil, ali bi *letalnik* moral biti prednostni izraz ali ne, je objavil naslednji hudomušen zapis: »Zdaj ko ste preleteli pol sveta in prepluli ves sinji Jadran (ali pa tudi ne), bo morda čas, da razmislimo, kje *letimo* in kje *plujemo*. /.../ Navsezadnje, če imamo že zračno in pomorsko kopensko floto in vse skupaj pluje, zakaj naj ne bi imeli še kopenske flote, ki, uganili ste, pluje čez drn in strn.« (Berlogar, 2014, str. 47).

Jezikovni občutek bi nas morda vodil do poenostavljenega laičnega sklepa, da plujejo samo ladje, letijo pa ptice in letala. Vendar že v splošnem slovarju ugotovimo, da to ni povsem res. Pri slovarskem geslu *leteti* sicer odkrijemo pričakovani pomen,² kaj pa za *pluti*? Raba izraza *pluti* v sotvarju »zračnih vozil« je izkazana v enem izmed pomenov v SSKJ, vendar ima oznako zaznamovanosti z močno čustveno obarvanostjo.³ Strokovni izrazi spadajo med slogovno nezaznamovane besede,

² Drugi in tretji pomen slovarskega gesla iz SSKJ 2 *leteti* z nekaj zgledi: 2. *premikati se po zraku, v vesolju s tehničnim pogonom: bombniki letijo zelo visoko, balon leti pod oblaki // voditi letalo, pilotirati: letalec je letel z najmodernejšim letalom*; 3. *premikati se po zraku zlasti zaradi sunka, odriva, udarca: krogle letijo od vseh strani; skakalec se je odgnal in lepo leti (Fran)*.

³ Drugi pomen slovarskega gesla *pluti*: »nav. ekspr. počasi, mirno se premikati po zraku: po nebu plovejo oblaki; sonce plove nad oblaki / ptice so plule na jug letele; pren. z vetrom plovejo njegove misli« (Fran). Oznaka nav. ekspr. (navadno ekspresivno) pomeni, da besedo uporabljamo za izražanje čustvenosti in tudi v prenesenem pomenu.

Toporišič jih je poimenoval stilno nevtralne, ker »zbujajo samo predstavo predmeta, stvari, lastnosti, dejanja okoliščine itd. in so brez čustvenega, časovnega, tujega, zemljepisnega, pogostnega, socialnega ipd. prizvoka« (Toporišič 2004, str. 123).

Novejše interpretacije strokovnjakov iz Terminološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti glede slovarskih oznak (kvalifikatorjev) so manj toge in avtorji v odgovorih na terminološka vprašanja pogosto pojasnjujejo, da obstoj kvalifikatorja ne pomeni, da se besede ne sme uporabljati, temveč da je ob nastanku slovarja bila taka njena izkazana raba:⁴ »Strokovnjaki se pri ocenjevanju (ne)ustreznosti terminov pogosto sklicujejo na SSKJ kot avtoritativni slovarski priročnik. Vendar SSKJ za terminologijo načeloma ni relevanten vir, saj je v osnovi splošni slovar (opisuje splošni jezik), poleg tega pa je bilo gradivo zanj zbrano že pred več desetletji. V terminologiji posameznih strok se namreč lahko uveljavi eden od sinonimov v splošnem jeziku (npr. termina oljka in oljčno olje v agronomiji). Po drugi strani je lahko izraz, ki je v SSKJ označen s kvalifikatorjem narečno (označuje besedo, pomen ali zvezo, ki izvira iz narečja in se uporablja v več narečjih ali narečnih skupinah), v terminologiji posamezne stroke nevtralen termin (npr. nastil v živinoreji).« (Terminologišče, 2016).

To pomeni, da bi glagol pluti lahko v stroki bil legitimen izraz povsem neodvisno od tega, kako je označen v splošni jezikovni rabi, če najdemo za to dokaz v strokovnih virih. Po drugi strani v izbranem strokovnem, torej vojaškem, slovarskem gradivu za opis premikanja *zrakoplova/letalnika* opredelitev gesla ne potrdi ustaljenosti glagola pluti – v slovarju Gregla je omenjeno letenje »nadzorovano gibanje letalnika skozi zrak«, ne plovba. V slovarju avtorice Kukovec ima angleški izraz *fly* slovenski termin leteti, zračna plovba tudi tukaj ni omenjena. *Flight* je v *Angleško-slovenskem vojaškem terminološkem slovarju* (Brinc s sod., 2006) let, ne zračna plovba; izraz plovba se pojavi v 15 razlagah in vse so s področja pomorstva oziroma plovstva, ne letalstva, medtem ko se plovilo pojavi 25-krat in ima večina pojavitev pomen letala (pogosti zvezi sta vesoljsko plovilo in zračno plovilo). Slovenski termini za angleški *flight* v *Začasnem slovensko-angleškem vojaškem priročnem slovarju* (Furlan in Mahnič, 1996) so *letenje*, *let* in *polet*, ne *plovba* ali *pluti*. Glagolnik *plovba* se pojavi samo enkrat, vendar je s področja pomorstva, ne letalstva.

V fiziki, na področju mehanike tekočin, sta koncepta letenja po/v zraku in plovbi po/v vodi sorodna, po navedbah Slaviča naj bi aeodinamiki precej sledili zakonitostim mehanike tekočin (Slavič, 2017, str. 187), to je povezano z delitvijo na trdnine, kapljevine in pline. Pline in kapljevine uvrščamo med tekočine oziroma fluide. V *Terminološkem slovarju avtomatike* so fluidi opredeljeni kot snovi, ki se lahko pretakajo; primeri takih snovi so kapljevina, plin, para, blato, sipki material in plazma. Sorodnost gibanja v plinu in kapljevini nakazujejo tudi formule (prim. Houghton, 2017 in Škerget, 1994).

⁴ Primerjaj: Terminologišče, 2015.

Če bi hipotetično trdili, da je jezikovno izbira glagola plavati mogoča samo za tekočine, potem je hkrati mogoče reči, da tudi letala plovejo, ker se premikajo po zraku, torej plinu, ki je v naravoslovnih vedah opredeljen kot tekočina oziroma fluid. Zanimiva dodatna raziskava, ki žal presega namene našega prispevka, bi bila jezikovna razčlemba glagolov premikanja v opisih s področja mehanike plinov in mehanike kapljev in ter primerjava ugotovitev obeh vrst fluidov.

V starejših virih iz časopisja vidimo, da je bila v 19. in 20. stoletju raba izraza pluti ustaljena, običajno je bilo reči, da ladja plava po zraku: »Ader je frčanje svojega netopirja opiral na zakrivljene, Maxim pa na ravne peruti; oba sta za nekaj trenutkov plavala s svojimi ladjami po zraku. A premalo trdno so bile izdelane, premalo moči so imele; prvi nepričakovani veter jih je ponesrečil.« (Šubic, 1900, str. 92).

V enem izmed preučenih virov je še posebej izpostavljena razlika, ali neko zračno plovilo leti ali pluje oziroma plava: »Zrakoplavnica ne potrebuje kril kakor letalo ali ptič, ker ne leti, ampak plava v zraku, prav kakor plava ladja na vodi. Razlika je le v tem, da je voda mnogo gostejša od zraka: zato je ladja lahko težja in mnogo bolj naložena kakor zrakoplavnica, ki mora biti v kljub svoji velikosti lahka in zato tudi manj nosi.« (Trček, 1931, str. 143).

2.2 Prevzeto ali domače?

Za presojo, ali je *zrakoplov* srbohrvatizem, torej prvina srbohrvaščine, prevzeta v slovenski jezik, navajamo geselsko iztočnico za angleški izraz *aircraft* iz *Englesko-srpskohrvaškega vojnega rečnika* (Popović, 1973). Srbohrvaške različice za angleški izraz so *avion*, *vazduhoplov* (pripadajoča pridevnika *vazduhoploven*, *vazduhoplovski*) in *letalica*.

Srbohrvaški izraz *vazduh* lahko primerjamo s slovenskima izrazoma *vzdušje* (ki je na začetku pomenilo ozračje) in *vzdušnik*. Iz etimološkega slovarja na strani Fran ugotovimo, da sta besedi izpeljani iz stare slovenske besede *vzdûh* (prvotni pomen je bil zrak), ki je v naš jezik prišel z izposojjo iz starocerkvene slovanščine (*vъzduxъ*), takrat je pomenil zrak oziroma sapo. Obstoj besede *vzduh*, s pomenom zrak, v slovenskem tisku iz 19. stoletja potrdijo tudi rezultati iskanja po Digitalni knjižnici Slovenije.⁵

Starocerkvena slovanščina je knjižni jezik, ki sta ga v 9. stoletju začela Ciril in Metod, praslovanščina pa je skupna prednica slovanskih jezikov in stare cerkvene slovanščine, ki se je obdržala do približno 10. stoletja (Toporišič, 1992, str. 203 in 306). Toporišič srbohrvatizme opredeli kot »iz srbohrvaškega jezika od 50. let preteklega stoletja prevzete besede« (Toporišič, 1992, str. 303). Odklon do izrazja iz srbohrvaščine ima še druge vzroke kot samo skrb za čist, neprevzeti jezik, zlasti v vojski. Da gre za posebno občutljivo področje, vidimo tudi v tem, da so avtorji *Vojaškega slovarja* k uvodni predstaviti sestave slovarja dodali posebno poglavje,

⁵ V *Googlovem iskalniku z iskalno zahtevo vzduh site:dlib.si dobimo podatek, da je na dan iskanja, 5. januarja 2020, v dlib-ovi zbirki besedil 1810 pojavitev besede vzduh.*

naslovljeno O srbohrvaških ustreznica v tem slovarju, in še celo napotijo bralca k branju razširjene razlage v predhodnem *Vojaškem slovarju* iz leta 1977. Na srbohrvaščino bi naj gledali kot na nekaj, kar ne obstaja več oziroma je »jezik za sporazumevanje v nekdanji jugoslovanski armadi« (Korošec in sod., 2002).

Teze, da je zrakoplov srbohrvatizem oziroma tujek iz srbohrvaščine, na podlagi naše analize ne moremo povsem potrditi zaradi dveh vzrokov. Prvi je, da je srbohrvaški termin za aircraft *vazduhoplov*, ki v slovenščini ni ohranjen, koren *vazduh* je v slovenščini uresničen kot *vzduh*; hkrati ta koren ni prvotno srbohrvaškega izvora, temveč slovanskega. To pomeni, da je mogoče, da smo Hrvati, Slovenci in Srbi ta izraz vzporedno sprejemali iz skupnih slovanskih jezikovnih prednic, in ne nujno drug od drugega. Drugi pa je, da tudi slovenski izraz *zrakoplov* v etimološkem slovarju nima zapisano, da je neposredno iz srbsčine in hrvaščine, temveč ima slovanske korenine.

2.3 Izvor angleških iztočnic

Da bi lažje presojali primernost slovenskih terminov, bomo predstavili še izvor in zgodovino pomenov nekaterih izrazov iz angleškega jezika. Zlasti nas zanimajo *aircraft*, *zeppelin* in *airship*. Podatke smo pridobili iz spletnega etimološkega slovarja za angleško besedje *Online Etymology Dictionary*⁶ in spletnega splošnega Oxfordovega slovarja angleškega jezika (Lexico).

Aircraft je izraz iz 19. stoletja, ki se je po podatkih iz spletnega etimološkega slovarja prvotno uporabljal za balone in je tvorjen iz besed *air* (zrak) in *craft* (ladja, čoln, plovilo). Pri razlagi je tudi omenjeno, da so prvi izrazi letalstva prehajali iz pomorstva oziroma plovstva. Za področje letalstva se je izraz pomensko ustalil šele po letu 1907, ko je *aircraft* začel pomeniti letalo (*airplane*).⁷

V istem obdobju je nastal še izraz *airship* (sopomenka je samostalnik *dirigible*, posamostaljen iz besedne zveze *dirigible baloon*), ki je v angleščino prišel prek nemške *Luftschiff* in pomeni balon, ki ga poganja motor.⁸ V to skupino spada tudi cepelin (*zeppelin*), ki je opredeljen kot vrsta zračne ladje.⁹

⁶ Upoštevati je treba, da slovar ni znanstveno izdelan, iztočnice nastajajo sintetično iz več posameznih pisnih, primarnih strokovnih virov. Avtorstvo objavljenih digitaliziranih etimoloških gesel ni povsem jasno.

⁷ Razlaga gesla v izvorniku: *Aircraft* (n) 1850, *air-craft*, in the writings of John Wise, originally in reference to balloons, from *air* (n. 1) + *craft* (n.). An image from boating, as were many early aviation words. Of airplanes from 1907 and since 1930s exclusively of them. (*Online Etymology Dictionary*).

⁸ Iztočnici *airship* in *dirigible* (samostalnik) v spletnem etimološkem slovarju: 1. *airship* »From 1888 as a translation of German *Luftschiff* »motor-driver dirigible«; 2. *dirigible* »airship 1885, short for dirigible balloon, from *dirigible* (adj.) , 'that may be directed, controlled, or steered'« (*Online Etymology Dictionary*). Vidimo, da so izrazi v angleščino prihajali iz nemščine, zato bi bilo v prihodnosti smiselno preučiti tudi etimologijo za vzporedno nemško besedje.

⁹ »A large German dirigible airship of the early 20th century, long and cylindrical in shape and with a rigid framework.« (*Lexico*).

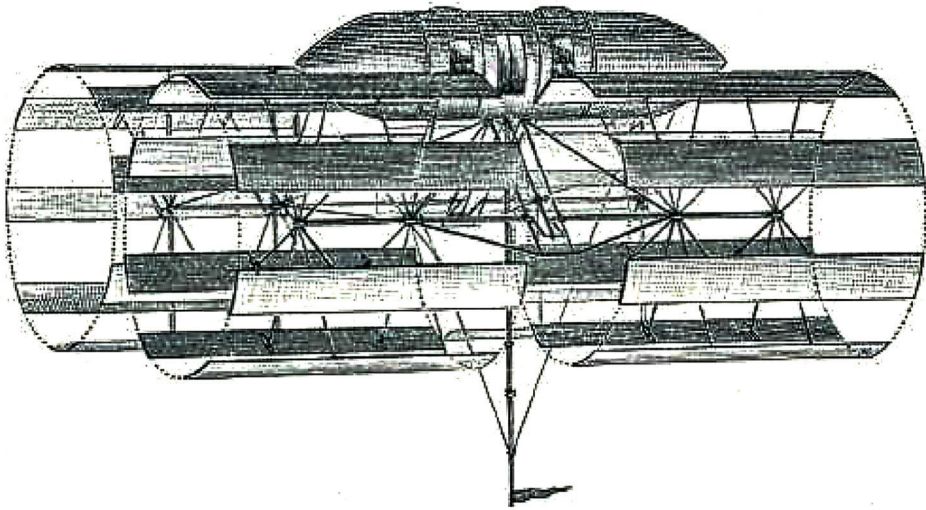

To stanje lahko primerjamo z etimološkimi razlagami slovenskega *zrakoplova*, našli pa smo tudi njihove omembe v tisku z začetka 20. stoletja. Pretekle dvojnice izraza *zrakoplov*, kot jih najdemo v dostopnem gradivu v Digitalni knjižnici Slovenije, so:

1. *zrakoplav* (*Dom in svet*, 1902): besedo je uslovaril Maks Pleteršnik v *Slovensko-nemškem slovarju* 1894/1895, v katerem ima nemško dvojnico *Luftbaloon*, iz iste besedne družine sta še *zrakoplavba* ‚*Luftshiffahrt*‘ in *zrakoplavec* oziroma *zrakoplovec*);
2. *zrakoplavnica* (Trček, 1931);
3. *zrakoplovna ladja* (Šubic, 1900);
4. *letalni stroj* (revija Štajerc, 1912).

V prispevku neznanega avtorja I. Z. z naslovom *V zračnih višinah*, objavljenem v reviji *Dom in svet* (Ljubljana) leta 1902 v peti in sedmi številki revije, so s poimenovanjem *zrakoplav* mišljeni *cepelin* in nekateri njegovi predhodniki (recimo Wellnerjev *zrakoplav*, Campagnonov *zrakoplav*, Delpradov *zračni velociped*): »Z opisanim *zrakoplavom* je mogoče jadрати na vse strani; tudi se da obračati poljubno po zraku. Tako vsaj trdi Riddle; če je res, ne vemo.« (anonimno, *Dom in svet* [Ljubljana], 1902, str. 299). Pozorni bodimo na izbor glagola gibanja, v viru je premikanje *zrakoplova* poimenovano *jadranje*.

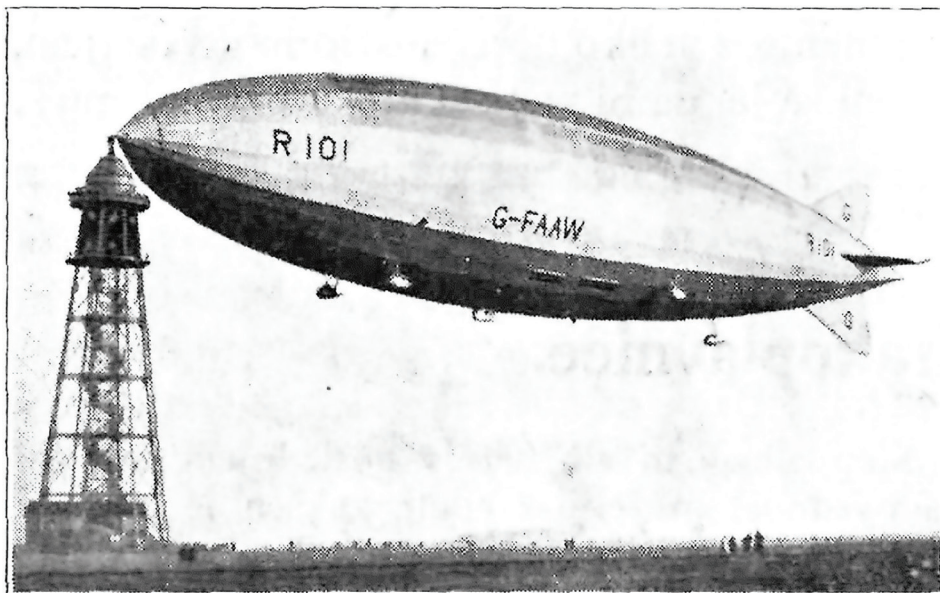
Slika 1:
Wellnerjev
zrakoplav
(*Dom in svet*
[Ljubljana],
1902, let. 15,
št. 5, str. 299)

Pojavi se tudi beseda *zrakoplavnica*, vendar je samo na podlagi objave v reviji *Zvonček* težko presoditi, ali je beseda rabljena priložnostno ali je bila resnično uveljavljena. Tudi v Digitalni knjižnici Slovenije se pojavi samo kot izraz iz Trčkovega prispevka za *Zvonček*. Iz odlomka lahko razberemo tudi, da se gibanje *zrakoplavnice* opiše z glagolom *plavati* in da pomeni vrsto balona: »Prej smo rekli, da vozi *zrakoplavnica* tudi precej vode s seboj, pozabili pa smo povedati, zakaj.

Čujmo! Zrakoplavnica v zraku plava. Iz tega spoznamo, da mora biti v vsaki višini, v kateri jo hočemo obdržati dalje časa, natančno uravnotežena; ne sme torej siliti ne kvišku ne k tlom.« (Trček, 1931, str. 144–145).

Slika 2:
Prvi cepelin
(Trček, 1931,
str. 144)

Zračni orjak R 101, ki je v noči med 4. in 5. oktobrom minulega leta treščil na tla in pokopal pod seboj 48 mož posadke, med njimi angleškega letalskega ministra.

Opazimo lahko tudi uveljavljenost samostalnika ladja v pomenu leteče naprave, zlasti za opis enostavnejših konstrukcij »/.../ drugo vprašanje pa je, ali bodo take zrakoplovne ladje kdaj za praktično rabo, da bodo kaj prida bremena nosile po zraku.« (Šubic, 1900, str. 93).

Podobno je poimenovanje letalni stroj, ki ga najdemo v prispevku Zrakoplov v vojski (nemški pripis Der Aeroplan in Kriegsdienst, glej sliko 3 v nadaljevanju).

Slika 3:
Prispevek
Zrakoplov v
vojski v reviji
Štajerc leta 1912
(anonimno,
1912, Štajerc,
let. 13, št. 7,
str. 3)

Zrakoplov v vojski.

V sedanji italijansko-turški vojski v Tripolisu se uporablja prvič tudi moderne krmilne zrakoplove. Komaj je premagal človek zrak, komaj se je dvignil na svoji mašini kakor ptica v višave, — in že porablja to iznajdbo v namene umora . . . Kakor znano, prihajajo zdaj novice od tripoličanske vojne prav redko. Italijani so zadovoljni, da zamorejo obdržati komaj premagane male trdnjave in pozicije; v notranje Tripolisa ne morejo vsiliti. Turki in Arabci zopet čakajo v svojih taborih boljše vreme. Zdaj pa so se pričeli Italijani v zrak bojevati. Pred kratkim se je dvignil zrakoplovec Rossi s svojim letalnim strojem v zrak; na aparatu je imel tudi stotnika Montu. Poletela sta čez tabor Turkov in Arabcev in metala baje z dobrim uspehom bombe na sovražnika. Turki so seveda na letalni stroj streljali in tudi štirikrat zadeli; pri temu je b.l. stotnik Montu lahko ranjen. Vkljub temu se je vožnja za Italijane srečno končala. Naša slika kaže prizor iz tega boja. Letalni stroj se pomika seveda z neverjetno naglico naprej; zato je tudi jako težko nanj streljati. Da so Turki vzlic temu zrakoplov štirikrat zadeli, dokazuje pač, da znajo imenitno streljati. Kakor smo že poročali, naročila je tudi Turčija več letalnih strojev, s katerimi hoče proti Italijanom nastopati. Vojske bodočnosti bodo reš čudovitel.

Der Aeroplan im Kriegsdienst.

2.4 Slovarska pojasnila v vojaških in splošnih slovarjih

V *Vojaškem slovarju* obstajata iztočnici *zrakoplov* in *zrakoploven* z navedbo njihovih srbohrvaških terminov *vazduhoplov* in *vazduhoplovni* (Korošec in sod., 2002, str. 549), vendar gesla *letalnik* omenjeni slovar ne vsebuje.

V *Angleško-slovenskem vojaškem terminološkem slovarju* (Brinc in sod., 2006) ima angleški *aircraft* samo en slovenski termin, *zrakoplov*, njegova definicija pa se glasi: »Letalo, helikopter ali druga naprava, ki lahko leti.« Tudi v tem slovarskem viru ni gesla *letalnik* ali njegove pojavitve v razlagah. V starejšem viru, *Začasnem angleško-slovenskem vojaškem priročnem slovarju* (Furlan in Mahnič, 1996), je *aircraft* *zračno plovilo* oziroma *letalo*, najdemo tudi *brezpilotno letalo* (*pilotless aircraft*, tudi *unmanned aircraft*); slovar ne vsebuje niti izraza *letalnik* niti *zrakoplov*.

V Oddelku za prevajanje, tolmačenje in lektoriranje na Šoli za tuje jezike poznamo dva slovarja s področja civilnega letalstva, *Letalski razlagalni slovar z ustreznici* (Gregl, 2009)¹⁰ in *Angleško-slovenski letalski slovar* (Kukovec, 1994; recenzent slovarja je bil Gregl).

Tabela 1:
Slovenski termini
za aircraft
in airship iz
splošnih vojaških
in letalskih
civilnih slovarjev

	Gregl, 2009	Kukovec, 1994	Brinc s sod., 2006	Furlan in Mahnič, 1996
Aircraft	Letalnik »naprava za letenje, ki jo obdrži v zraku aerostatični ali aerodinamični vzgon«	zrakoplov, letalo	zrakoplov	zračno plovilo, letalo
Airship	Zrakoplov »letalnik, lažji od zraka, z lastnim pogonom, ki se lahko krmari in ima ogrodje, da obdrži stalno obliko [sin. cepelin, zračna ladja]«	zračna ladja	/	/

V nadaljevanju bomo z uporabo splošnega iskanja po portalu Fran (portal elektronsko dostopnih slovarjev, ki nastajajo ali so nastali na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti) pogledali tudi splošne slovarske opredelitve, predvsem zato, ker se nanje pogosto sklicujejo zagovorniki enega ali drugega izraza.

Sklicevanje na splošne slovarje sicer po mnenju strokovnjakov, ki preučujejo terminologijo, ni najbolj verodostojno, vendar to seveda ne pomeni, da terminološka sekcija na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti popolnoma prepoveduje uporabo splošnih virov, saj se zavedajo, da stroka vedno »nima urejene terminologije, vsaj ne v hitro dostopni obliki« (Žagar Karer, 2009, str. 445) in da takrat pomagajo tudi zbirke splošnega besedja, četudi »podatki iz teh virov pogosto niso relevantni za terminologijo, saj se (lahko) raba termina v splošnem jeziku razlikuje od rabe v strokovnem« (Žagar Karer, 2009, str. 445).

Zrakoplov se na Franu pojavi v štirih slovarjih: *Slovarju sinonimov*, *Slovenskem pravopisu*, *Pleteršnikovem slovarju* in *SSKJ 2*. Pomeni napravo za letenje in cepelin.

¹⁰ *Gregl je bil pilot motornih in jadralnih letal, nadzornik vzdrževanja in plovnosti letal ter profesor na Fakulteti za strojništvo, avtor učbenikov za jadralno letenje in športne pilote (Marn, 2016).*

Izraz *letalnik* je v dveh slovarjih, SSKJ 2 (pomeni zračno vozilo) in slovarju avtomatike kot del besedne zveze *brezpilotni letalnik*: »zračno plovilo, ki ga vodi računalnik v njem ali ga daljinsko vodi pilot na zemlji ali v drugem zračnem plovilu« (*Terminološki slovar avtomatike*).

2.5 Uveljavljenost izrazov – analiza pogostnosti in pojavnosti

Zakonodaja

Področje zračnega prometa pokriva tudi slovenska zakonodaja, zato smo izraze poiskali v uradni zbirki slovenskih zakonov in predpisov, Pravno-informacijskem sistemu Republike Slovenije (PIS).

Zrakoplov se pojavi v 338 dokumentih,¹¹ ki vsebujejo pravna besedila sodne prakse Republike Slovenije in Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP), zgodovino sodne prakse sodišča EU in tudi pravnega reda RS ter EU. Pojavi se tudi zveza *vojaški zrakoplov*, in sicer v 71 predpisih. Polovica jih za raziskavo ni zadevnih – prikažejo se, ker iskalnik zbirke PIS ne omogoča rabe Boolovih operatorjev AND (slov. ukaz ‚in‘) in AND NOT (slov. ukaz ‚in ne‘).¹² Z uporabo filtrov smo ugotovili,¹³ da je zadevnih predpisov okoli 34.

Enake iskalne zahteve smo uporabili še za izraz *letalnik*. V e-zbirki PIS ni pravnega dokumenta z izrazom *letalnik*. Obstaja pa besedna zveza *letalna naprava*, na primer ultralahka letalna naprava (»zrakoplov posebne kategorije, z motornim pogonom ali brez njega, ki se v zraku krmari okoli dveh ali treh osi z odklonom krmil ali s premikom masnega središča oziroma s kombinacijo obeh in se za njegovo uporabo ne zahteva homologacija tipa zrakoplova« (Pravilnik o ultralahkih letalnih napravah).

Glavni zavezujoči pravni predpisi, na primer civilni Zakon o letalstvu, in tisti predpisi, ki še natančneje opredelijo pravne okvire vojaškega letalstva, na primer Pravilnik o registraciji, označevanju, plovnosti ter listinah in knjigah vojaških zrakoplovov ter Pravilnik o letenju vojaških zrakoplovov, dosledno uporabljajo izraz *zrakoplov*, nikoli *letalnik*. Ko je Ministrstvo za infrastrukturo avgusta 2019 javnosti predstavilo predlog osnutka prenovljenega Zakona o letalstvu, se je izrazu *zrakoplov* z javnimi objavami uprlo nekaj posameznikov iz civilnega športnega letalstva, med njimi tudi Korbar. Korbarjev članek je bil najprej objavljen na strani Opensoaring, spletni strani skupnosti ljubiteljev športnega jadralstva. Pozneje ga je v prirejeni obliki objavila stran Sierra5, slovenski letalski portal – njegov lastnik, upravljavec

¹¹ Vpogled v evidence z dne 15. 1. 2020.

¹² Ukazov je sicer še več (za njihovo praktično uporabo glej Mazzini, 2010), z njimi natančneje opredelimo besedne zveze, ki jih bo brskalnik prikazal. Z operatorjem in (npr. +zeleno pomeni ‚in zeleno‘, stičnost znamenja plus je del ukaza in je namerna) ukažemo, da mora besedna zveza vsebovati zahtevano besedo (zelen). Z operatorjem in ne (npr. –rdeče) ukažemo, da iskana besedna zveza ne sme vsebovati določene besede, v tem primeru rdeče.

¹³ Uporabili smo filtre Tematsko kazalo, Gospodarske dejavnosti, Okolje in prostor, Varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami.

in tudi avtor prispevkov je Podgoršek. Že naslova kažeta, čemu avtor nasprotuje.¹⁴ Uspešnost prizadevanj za spremembo *zrakoplova* v *letalnik* ob nastanku tega članka še ni znana. Zadnja sprememba Zakona o letalstvu je bila v *Uradnem listu* objavljena julija 2019, torej še pred pozivom za oddajo pripomb zainteresirane javnosti na osnutek zakona.

Elektronske zbirke besedil in kataloških zapisov

V knjižničnem sistemu Cobiss najdemo približno enakovredno število bibliografskih enot, in sicer 210 s ključno besedo *letalnik*, 220 za *zrakoplov*.

Digitalna knjižnica Slovenije hrani 48 digitaliziranih besedil, v katerih se pojavi izraz *zrakoplov*. Ker lahko podobno kot v Cobissu tukaj iščemo dele besed, smo preizkusili tudi to možnost. Z iskalnim vnosom *zrakopl** smo pridobili 76 besedil, v katerih se to zaporedje zlogov pojavlja. *Letalnik* se pojavi v šestih besedilih, vsa so o brezpilotnih letalnikih.

Digitalna knjižnica Ministrstva za obrambo hrani zaključne naloge Poveljniško-štabne šole, Šole za častnike in Šole za podčastnike ter druge publikacije ministrstva. Če v njenem brskalniku poiščemo ključno besedo *zrakopl**, pridobimo devet besedil. Pri iskanju po ključni besedi *letalnik** pridobimo tri besedila, vse pojavitve so na področju brezpilotnih letalnih sistemov.

Revija Slovenska vojska

V predhodnih poglavjih smo omenili, da je Berlogar v reviji *Slovenska vojska* opazil pojav izraza *letalnik* leta 2014. Revija je mesečno glasilo Ministrstva za obrambo za notranjo javnost, ki izhaja od leta 1993, njen namen je obveščanje »o vseh oblikah dela in življenja v Slovenski vojski in na Ministrstvu za obrambo« (Služba za strateško komuniciranje, b. d.). Ker številke med leti 1993–2003 niso dostopne v spletnem arhivu, smo pregledali številke od leta 2004 do 2012, pri tem nas predvsem zanima pojavnost izraza *letalnik*, saj je pojavnost *zrakoplova* pričakovana.

V reviji se beseda *letalnik* prvič pojavi leta 2008 (let. XVI, št. 10) v članku Podgorška Projekti brezpilotnih sistemov v SV. Že v naslednji številki istega letnika isti avtor uporabi izraz *letalnik* kot nadpomenko za različne vrste zračnih plovil: »Gledalci so tako lahko videli srbske zvezde z letali galeb G2, švicarske P3 flyers /.../ in veliko drugih letalnikov, kot so jadralna, motorna in ultralahka letala ter baloni, in padalce ter modelarje.« (Podgoršek, 2008, str. 13). To pomeni, da se je izraz v glasilu pojavil že veliko prej, in ne leta 2014, kot navaja Berlogar.

Leta 2009 je bil izraz *letalnik* že v sedmih različnih številkah, avtor vseh je Podgoršek. V članku o letalski tehnični enoti SV je izraz prvič uporabljen v kontekstu, v katerem

¹⁴ Članek na strani *Opensoaring* ima naslov *Zakon o letalstvu ali Zakon o zrakoplovstvu?, tisti na Sierra5 pa Zakon o letalstvu ali Zakon o zrakoplovstvu, to je zdaj vprašanje!*.

je bila do tedaj običajnejša raba besede *zrakoplov*: »Od nje je odvisno, ali bodo piloti in njihovi letalniki ostali na vidni strani medalje in tudi, kako žlahtna bo ta medalja.« (Podgoršek, 2009, str. 14). Podgoršek precej dosledno uporablja termin *letalnik* za označevanje vseh vrst zrakoplovov še v naslednjih letnikih (pregledali smo letnike do 2012). Je med redkimi pisci revije, ki uveljavlja izraz *letalnik* namesto *zrakoplova*; *letalnik* je tudi v člankih avtorice Oblak.

Splošne elektronske zbirke

Iskanje po splošnih zbirkah smo omejili z enakim časovnim obdobjem kot pri preučevanju revije *Slovenska vojska*, zanimal nas je izraz *letalnik* v obdobju 2004–2015. Iskanje smo opravili v korpusu sodobne pisne slovenščine – Gigafida 2.0. Iz tabele 2 v nadaljevanju vidimo, da izraz ni pogost, prve številčnejše pojavitve so po letu 2009 in od leta 2015 raba narašča. Izraz se sicer v korpusu pojavi tudi leta 2003, leta 1993 pa kot priložnostna napaka.¹⁵

Zgodnejše posamične pojavitve v starejših besedilih kažejo naslednje pomene: leta 1996 v pomenu ultralahke letalne naprave, 2003 za opis stvaritev Rusjana, 2007 v pomenu helikopterja, ki ga je izdelal Živic,¹⁶ 2008 se pojavi v oceni spletne strani Sierra5 in pomenu vrsto zračnega plovila.

Tabela 2:
Pojav izraza
letalnik v
korpusu
Gigafida 2.0
v obdobju
2003–2015

Gigafida 2.0, iskalni vnos <i>letalnik</i>								
Leto	2003	2006	2007, 2008	2009	2013	2011, 2012	2014	2015
Št. pojavitvev	1	15	obe leti ena pojavitvev	94	9	obe leti ena pojavitvev	65	133

Zanimala sta nas tudi obstoj in pogostnost besednih zvez s pridevnikom zračen, in sicer *zračna vožnja*, *zračna plovba*, *zračno vozilo*, *zračno plovilo*. Izraz *zračno vozilo* smo odkrili med slovarsko razčlemba gesla *letalnik*. Ker se nakazuje, da bi lahko bil morebiten kandidat za poimenovanje angleškega pojma *aircraft* in mogoč izraz pri sprejemu terminološkega dogovora in izvedbi jezikovnega posega, smo ga dodali h gradivu za razčlemba.

Za raziskavo smo uporabili korpus Gigafida in spletni iskalnik Google.

¹⁵ Navedba o knjigi Hermana Potočnika Noordunga, »velikega slovenskega zrakoplovca in letalnika«.

¹⁶ V Slovenskem biografskem leksikonu (Sitar, 2013) je zapisano, da je bil Valentin Matija Živic (12. 2. 1828–19. 6. 1917) konstruktor in izumitelj (patentiral je dvanajst izumov), pionir na področju letalstva. Začel je z modeli ptičjih oblik, pozneje je razvijal letalnike helikopterskega tipa, »ki bi s tehn. sredstvi (s kroženjem, ne z mahanjem s krili) kar najbolj posnemali ptičji let« (Sitar, 2013). Njegov model je najprej navdušil javnost, Živicu je celo uspelo pridobiti finančna sredstva, vendar patentni urad na Dunaju modela ni odobril (Sitar, 2013).

V korpusu je 18.668 konkordanc s samostalnikom let, 38.684 za glagol leteti in 13.664 za glagolnik letenje. Ker Google ne omogoča besednovrstnega razlikovanja, rezultati za let zaradi interference s samostalnikom leta v množini in dvojini niso zadevni; letenje se pojavi 715.000-krat, leteti pa 663.000-krat.

Ugotovili smo tudi (glej tabelo 3 v nadaljevanju), da so sicer pogostejši izrazi, vezani na plovbo, vendar besedna zveza *zračno vozilo* vendarle obstaja in se pojavlja v konkordancah, ki ustrezajo sotvarju, ki ga raziskujemo, in se nanašajo na letenje.

Tabela 3:
Število pojavitev
besednih
zvez v spletno
dostopnih virih

	Zračna vožnja	Zračna plovba	Zračno plovilo	Zračno vozilo
Gigafida 2.0	1 ⁽¹⁷⁾	457	731	55
Google (Booolv operator + ,in')	632 ⁽¹⁸⁾	176	4130	2510

2.6 Presoja uresničenosti terminoloških načel

Pri analizi smo ugotovili, da se izbrani izrazi v nekaterih načelih ne razlikujejo: za vse velja, da so tvorjeni skladno s pravili slovenskega knjižnega jezika, uspešno delujejo v besedilih, lahko so izhodišča za nastanek besedne družine (vendar manj uspešno pri zračnem vozilu: *zračnovozen?*, *zračna vožnja?*, *zrakovoz?*, *zrakoplovba?*), so slogovno in besedilno nezaznamovani ter niso soznačevalni (konotativni). Glede jezikovne gospodarnosti sta najprimernejša *letalnik* in *zrakoplov*, vendar sta *zračno vozilo* in *zračno plovilo* zvezi pridevnika s samostalnikom, in te veljajo za gospodarne, čeprav so dvobesedne.

Največje razlike so pri enoznačnosti: *zrakoplov* ima uslovarjena dva pomena, *letalnik* ustreza temu načelu: ima samo en pomen. Vsi izrazi, razen *zračno vozilo*, so ustaljeni. Izraz *letalnik* je ustaljen, vendar ne na področju vojaškega letalstva in v zakonskih predpisih o letalstvu. Glede na te rezultate bi težko izbrali terminološkega kandidata, ki bi bil gotovo najustreznejša izbira, ki bi nadomestila besedo *zrakoplov*. Kaže, da to ni *zračno vozilo* ali *zračno plovilo*, temveč se za najustreznejšega kandidata, ki lahko tekmuje z *zrakoplovom*, še zmeraj zdi *letalnik*. Ne pozabimo, da tudi načela niso vsestranska in brezpogojno veljavna, med teoretičnimi posplošenimi konstrukti in prakso vedno obstaja razkol: »eno plat predstavlja normativni pristop terminološke vede s terminološkimi načeli, ki so odraz idealiziranega systemskega opisa jezika, z druge strani pa se razodeva sam jezik, ki se v realni rabi ne ravna vselej po takšnih načelih in je lahko tudi presenetljiv in nepredvidljiv« (Trebar, 2014, str. 120).

¹⁷ Priložnostna pojavitev, ki ni termin s področja letalstva: »Nasproti vozeči kamion nam s kamnom razbije vetrobransko steklo. /.../ Taka zračna vožnja je po svoje ugodna, saj lahko stegneš noge daleč skozi okno./«

¹⁸ Rezultati niso s področja letalstva.

**Sklep:
ali res
želimo
zamenjati
termin
zrakoplov z
letalnikomi?**

Nekateri zgodnji slovenski izrazi za *zrakoplov*, med njimi zlasti *zrakoplavnica*, *zrakoplovna ladja* in *letalni stroj*, niso plodovita izhodišča za sintezo. Po drugi strani se zaradi oblike *zrakoplav*, še bolj pa *zrakoplavba*, vprašamo po resnični možnosti tvorjenja besed znotraj besedne družine. Z razvojem jezika je očitno glagolnik *zrakoplavba* (današnja glasoslovna podoba bi bila *zrakoplovba*) izgubil pogostost rabe in celo izpadel iz nje. Opazovali pa smo lahko zvezo *zračna plovba*, ki je v korpusnem gradivu manj pogosta, v strokovnih slovarjih za letalstvo in splošnih vojaških slovarjih raba te zveze ni izkazana. Tudi, da je *zrakoplov* srbohrvatizem in zaradi tega manj primeren kot »domači« *letalnik*, se z etimološko raziskavo ni dalo potrditi.

Pregled etimologije angleških izrazov (vse razlage so iz civilnih slovarjev) za prve oblike letečih naprav je pokazal, da je osnovni pomen iz pomorstva prešel na izume, ki se obdržijo v zraku. *Airship* je prvotno pomenil balon, tudi cepelin; *aircraft* pa je pozneje pridobil pomen letala. In ker ima *zrakoplov* v slovenščini tudi pomen cepelina, se poraja vprašanje, ali ni morda res bolje izraz *zrakoplov* prihraniti za angleški termin *airship*.

Predpostavke, da je izraz *zrakoplov* zastarel, s slovarsko razčlemba nismo potrdili, geslo namreč nima nobene časovne slovarske oznake. Povezava med plovbo in zrakom je bila močna ob nastanku prvih letečih naprav zaradi podobnosti z ladjami, tudi bližina fizikalnih lastnosti, na primer hidrodinamike z aerodinamiko, potrjuje sorodnosti.

Kljub vsemu kaže, da ga javnost občuti kot neuveljavljeni arhaizem zaradi ustaljenosti izrazov iz besedne družine s korenem *-let*, na primer Korbar, ki v svojem javnem pozivu kot argument navaja obstoj stalnih besednih zvez, na primer *letalsko osebje*, ne *zrakoplovno osebje*; *letališče*, ne *zračno pristanišče* itn. To sovпада s pešanjem pogostosti zveze *zračna plovba* primerjalno z letenjem in leteti. Velja upoštevati, da je avtor razpravo objavil na mediju, ki je namenjen športnemu jadralstvu, strokovnjak tega področja je bil tudi avtor izbranega slovarskega vira (Gregl). Izhodišča jadralstva (in s tem tudi presoja o tem, ali termini zadovoljivo poimenujejo določene pojavnosti) ne bodo nujno enaka izhodiščem in poudarkom civilnega letalstva ali vojaškega letalstva.

Kateri glagol primerneje opiše premikanje zračnih vozil po zraku, leteti ali pluti, s splošno slovarsko analizo nismo ugotovili, vendar pa je iz področnega strokovnega slovarskega gradiva (slovarji avtorice Kukovec in avtorjev Gregla, Brinca s sod., Furlana in Mahničiča) opaziti, da se za poimenovanje premikanja uporabljajo izrazi *let*, *letenje* in *leteti*. Izraz *letalnik* tako logično dopolni besedno družino.

Analiza pogostosti in pojavnosti je potrdila prevlado izraza *zrakoplov* v zakonskih predpisih in vojaških strokovnih besedilih ter vojaški publikaciji *Slovenska vojska*, medtem ko sta v kataloški zbirki Cobiss *letalnik* in *zrakoplov* številčno izenačena. Rezultati iskanja po glasilu *Slovenska vojska* kažejo, da se izraz *letalnik* začenja

uvetjavljati po letu 2008. V prihodnjih raziskavah bi bilo dobro pogledati še pojavljanje izraza *letalnik* v *Sodobnih vojaških izzivih*.

Z raziskavo nismo ugotovili, da bi bil *zrakoplov* neprimeren termin in bi ga zato morali izločiti iz besedja, vendar se je pokazalo, da je *letalnik* resen kandidat, ki bi ga lahko zamenjal. Naša skupna naloga bi morala biti ta, da ugotovimo, zakaj del vojaške stroke izraz *letalnik* zavrača, drugi pa sprejema; in naš cilj bi moral biti soglasno izbrati en termin, ki bi ga vnesli v e-slovar MOterm. In od takrat naprej skrbeli za njegovo dosledno rabo.

Literatura

1. Anonimno, 1902. *Wellnerjev zrakoplav. Dom in svet (Ljubljana)*, 15 (5), str. 299. <http://www.dlib.si/?URN:NBN:SI:DOC-JD108YC5>, 12. 2. 2020.
2. Anonimno, 1912. *Zrakoplov v vojski (1912). Štajerc*, 13 (7), str. 3. <http://www.dlib.si/?URN=NBN:SI:doc-TIZ2BENN>, 12. 2. 2020.
3. Berlogar, J., 2014. *(Ne)moč terminologa ali vprašanja brez odgovora. Slovenska vojska*, XXII (9), str. 47.
4. Brinc, D.; Derman Zadavec, T.; Furlan, B. in Hafner, T., 2006. *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje*.
5. *Etymoline, spletni etimološki slovar angleškega jezika*. <https://www.etymonline.com>, 24. 2. 2020.
6. Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, različica 7.0. www.fran.si, 20. 11. 2019.
7. Furlan, B. in Mahnič, M. 1996. *Angleško-slovenski vojaški priročni slovar. Ljubljana: Uprava za razvoj MORS*.
8. *Gigafida 2.0, korpus pisne standardne slovenščine*. <https://viri.cjvt.si/gigafida>, 26. 2. 2020.
9. Gregl, D., 2009. *Letalski razlagalni slovar z ustreznici v slovenščini. Ljubljana: samozaložba*.
10. Gspan - Prašelj, N. in Sitar, S., 2013: *Zupančič, Jakob (1871–1939). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU*, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi884684/#slovenski-biografski-leksikon>, 15. 1. 2020.
11. Houghton, E. L., 2017. *Aerodynamics for engineering students. Amsterdam: Butterworth-Heinemann*.
12. Korbar, M., 2019. *Zakon o letalstvu ali Zakon o zrakoplovstvu? Opensoaring*, <http://www.opensoaring.com/zakon-o-letalstvu-ali-zakon-o-zrakoplovstvu/>, 14. 10. 2019.
13. Korošec, T.; Fekonja, M.; Jehart, A.; Pečelin, F.; Ulčar, M.; Žabkar, A. in Dernovšek, Z., 2002. *Vojaški slovar. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo*.
14. Kukovec, A., 1994. *Angleško-slovenski letalski slovar. Ljubljana: Republiška uprava za zračno plovbo*.
15. Kuralt, Š., 2020. »Ne more biti stvari, ki se ne bi dala povedati v slovenščini«. *Delo, spletna izdaja dne 14. 1. 2020*, <https://www.delo.si/novice/slovenija/ne-more-biti-stvari-ki-se-ne-bi-dala-povedati-v-slovenscini-267232.html>, 17. 1. 2020.
16. *Lexico*. https://www.lexico.com/?search_filter=dictionary, 13. 2. 2020.
17. Marn, P., 2016. *In memoriam: Prof. Dominik Gregl - Minč*. <http://gregldominik.si>, 19. 3. 2020

18. Mazzini, M., 2010. *Mislim sem, da obvladam Google. 50 trikov za boljše zadetke*. Ljubljana: Rokus Klett.
19. NATO Standardisation Office (NSO), 2018: *AAP-06 Edition 2018. NATO glossary of terms and definitions (English and French)*.
20. Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com>, 15. 1. 2020.
21. Podgoršek, B., 2008. *Nebo nad Mariborom v znamenju letal*. Slovenska vojska, XVI (11), str. 12–13.
22. Podgoršek, B., 2009. *Napake so nedopustne*. Slovenska vojska, XVII (16), str. 16–17.
23. Popović, M. in Četnikovič, M., 1973. *Englesko-srpskohrvatski vojni rečnik*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
24. *Pravilnik o ultralahkih letalnih napravah*, Uradni list RS, št. 49/16, 52/16, 32/18 in 10/19.
25. Sitar, S., 2013. *Živic, Matija Valentin (1828–1917)*. Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi903870/#slovenski-biografski-leksikon>, 23. februar 2020.
26. Slavič, J., 2017. *Dinamika, mehanska nihanja in mehanika tekočin*. Ljubljana: Fakulteta za strojništvo.
27. Služba za strateško komuniciranje, b. d. *Revija SV*. <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-obrambo/o-ministrstvu/služba-za-stratesko-komuniciranje/revija-slovenska-vojska>, 24. 4. 2020.
28. Škerget, L., 1994. *Mehanika tekočin*. V Mariboru: Tehniška fakulteta; v Ljubljani: Fakulteta za strojništvo.
29. Šubic, S., 1900. *O zrakoplovstvu*. Ljubljanski zvon, 20 (1). <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-F9BQI2QL>, 15. 1. 2020.
30. Terminologišče, terminološka svetovalnica Terminološke sekcije ISJFR ZRC SAZU, 2019. *Letalnik*. <https://isjfr.zrcsazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/letalnik#v>, 15. 1. 2020.
31. Terminologišče, terminološka svetovalnica Terminološke sekcije ISJFR ZRC SAZU, 2016. *Skrle*. <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/skrle#v>, 15. 1. 2020.
32. Terminologišče, terminološka svetovalnica Terminološke sekcije ISJFR ZRC SAZU, 2015. *Panel*. <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/panel#v>, 15. 1. 2020.
33. Terminološki slovar avtomatike (2., dopolnjena in pregledana izdaja). <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/avtomatika>, 15. 1. 2020.
34. Toporišič, J., 1992. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
35. Toporišič, J., 2004. *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba obzorja.
36. Trček, S., 1931. *Zrakoplavnice*. *Zvonček (Ljubljana)*, 32 (6), str. 143–145. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ECJ81TZ3>, 15. 1. 2020.
37. Trebar, B., 2014. *Terminološka načela in oblikoslovnoskladenske terminološke variacije*. *Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, 20 (2), str. 107–123.
38. Trefil, J. S., 2010. *Introduction to Physics of Fluid and Solids*. Mineola (New York): Dover Publications.
39. Zupančič, J., 1911. *Črtice o zrakoplovstvu in aviatiki*. Ljubljana: Slovenska šolska matica. Faksimile – Ljubljana: Adria Airways; Sečovelje: Solinar, 2001.
40. Žagar Karer, M., 2009. *Terminološko svetovanje med teorijo in prakso*. V *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. M. Stabej, str. 443–448. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
41. Žagar Karer, M., 2018. *Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi*. *Slavistična revija*, 66 (2), str. 235–249.

PRILOGA 1

Pojavnost izraza letalnik v reviji Slovenska vojska

Letnik	Sotvarje izraza letalnik, št. revije, stran članka in avtor članka
2004	/
2005	/
2006	/
2007	/
2008	brezpilotni letalnik, sv08_10, str. 11–13 (Borut Podgoršek) letalnik = zrakoplov: sv08_11, str. 13 (B. Podgoršek)
2009	1. letalnik = zrakoplov: sv09_16, str. 15–16 (Borut Podgoršek) 2. brezpilotni letalnik: sv09_18, str. 27–28 (Borut Podgoršek) 3. letalnik = zrakoplov: sv09_9, str. 1–16 (Borut Podgoršek) 4. brezpilotni letalnik: sv09_10 str. 12–13 (Borut Podgoršek) 5. letalnik = zrakoplov: sv09_1 str. 11 (Borut Podgoršek) 6. letalnik = zrakoplov: sv09_4 str. 22–24 (Borut Podgoršek) 7. letalnik = zrakoplov: sv09_5 str. 14–19 (Borut Podgoršek)
2011	letalnik = zrakoplov: sv11_13 str. 12–15 (Borut Podgoršek) letalnik = zrakoplov: sv11_9 str. 30–31 (Borut Podgoršek)
2010	brezpilotni letalniki: sv10_1 str. 27–29 (Matej Fugina)
2011	letalnik = zrakoplov: sv11_12, str. 21 (v članku Nataše Oblak, povzeto po Sierra5) letalnik = zrakoplov: sv11_9, str. 31 (Borut Podgoršek)
2012	sv12_19, str. 13 (Borut Podgoršek) in str. 10–12 (Nataša Oblak) sv12_15, str. 24 (Borut Podgoršek) sv12_11, str. 18 (Nataša Oblak) sv 12_12, str. 24 (Borut Podgoršek) sv12_14, str. 21 (Borut Podgoršek)